

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.17>

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА НА МИР

Ноняк М.В.,*кандидат економічних наук,**докторант відділу теорії держави і права,**Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України**ORCID: 0009-0004-9268-3490*

Ноняк М.В. До питання про визначення суб'єктів права на мир.

Стаття присвячена визначенню та характеристиці суб'єктів права на мир. Аналізуються погляди вчених, які відносять право на мир до колективних прав, тобто до прав, що стосуються усього людства. Разом з тим, зазначається, що зважаючи на сучасні трансформації у суспільстві, суб'єктами права на мир мають бути визнані не лише народи, нації або суспільства, а й окремі індивіди та їх об'єднання. Зазначене аргументується тим, що: 1) будь-які основоположні права людини (право на життя, безпеку, недоторканність, честь і гідність) можуть бути забезпечені виключно за наявності миру. Виходячи з цього є логічним закріплення права кожної людини на мир на конституційному рівні, як необхідна умова для забезпечення інших прав людини; 2) визнання за кожною людиною права на мир стане юридичним бар'єром для дій з боку самої держави, що можуть спричинити агресію чи насильство (наприклад як було під час революції гідності) та сприятиме розвитку політики мирного врегулювання конфліктів як всередині держави так і на міжнародній арені; 3) визнання за кожною особою права на мир дозволить встановити особливий захист для кожної людини, що постраждала чи може постраждати у збройному конфлікті, сприятиме відновленню прав жертв агресії через міжнародні суди та трибунали; 4) закріплення права кожної окремої людини на мир сприятиме внутрішньодержавній та міжнародній стабільності, співробітництву та всебічному стійкому розвитку.

Акцентується, що сучасні загрози миру (тероризм, кібербезпека) змінюють поняття суб'єктів права на мир. Поява приватних військових компанії має суттєвий вплив на мир і безпеку, відтак потребує правового регулюванні своєї діяльності з метою мінімізації їхнього негативного впливу на стабільність та мир у світі. Таке регулювання повинно включати розроблення та ухвалення єдиних стандартів діяльності приватних військових компаній на міжнародному рівні; встановлення чітких механізмів відповідальності за порушення; посилення громадського та міжнародного моніторингу за їхньою діяльністю.

Ключові слова: право на мир, суб'єкти права на мир, право на життя, колективні права, основоположні права, міжнародне право, мир, безпека.

Noniak M.V. on the question of defining the subjects of the right to peace.

The article is devoted to the definition and characterization of the subjects of the right to peace. The views of scientists who attribute the right to peace to collective rights, that is, to rights that concern all humanity, are analyzed. At the same time, it is noted that, given the modern transformations in society, not only peoples, nations or societies, but also individual individuals and their associations should be recognized as subjects of the right to peace. The above is argued by the fact that: 1) any fundamental human rights (the right to life, security, inviolability, honor and dignity) can be ensured exclusively in the presence of peace. Based on this, it is logical to enshrine the right of every person to peace at the constitutional level as a necessary condition for ensuring other human rights; 2) the recognition of the right to peace for every person will become a legal barrier to actions by the state itself that may cause aggression or violence (for example, as was the case during the Revolution of Dignity) and will contribute to the development of a policy of peaceful conflict resolution both within the state and in the international arena; 3) the recognition of the right to peace for every person will allow the establishment of special protection for every person who has suffered or may suffer in an armed conflict, will contribute to the restoration of the rights of victims of aggression through international courts and tribunals; 4) the consolidation of the right to peace for every individual will contribute to domestic and international stability, cooperation and comprehensive sustainable development.

It is emphasized that modern threats to peace (terrorism, cybersecurity) are changing the concept of subjects of the right to peace. The emergence of private military companies has a significant impact on peace and security, therefore it requires legal regulation of their activities in order to minimize their negative impact on stability and peace in the world. Such regulation should include the development

and adoption of uniform standards for the activities of private military companies at the international level; the establishment of clear mechanisms for accountability for violations; and the strengthening of public and international monitoring of their activities.

Key words: right to peace, subjects of the right to peace, right to life, collective rights, fundamental rights, international law, peace, security.

Постановка питання. Для сучасної демократичної правової держави пріоритетним є забезпечення людині реалізацію та охорону її основоположних природніх прав, серед яких право на життя, на безпеку захист від різних форм насилля, або фактів, що принижують людську гідність тощо. Разом з тим, такі виклики як загострення локальних воєн, загроза третьої світової війни, тероризм порушують стан безпеки, як кожної окремої людини так і суспільства в цілому, та створюють реальну загрозу миру в різних куточках нашої планети. Вже понад десять років Україна потерпає від агресії РФ спочатку на сході держава, а з 2022 року повномасштабної, що призводить до тривалого та систематичного порушення основоположних прав людини. Тому, враховуючи реалії сьогодення, актуальним напрямом дослідження є право на мир, зокрема визначення суб'єктів цього права.

Роско Паунд у «Інтерпретаціях історії права» зазначає, що з простого ідеалу підтримання миру почався розвиток романо-германського права, а у подальшому виникли нові ідеали суспільного порядку та максимального індивідуального самоствердження, що зрештою призвело до становлення концепції природних прав людини.

Класичне розуміння права на мир полягає у його тлумаченні як права третього покоління, запропонованого Карелом Васакком у 1979 р., тобто колективних прав, що стосуються усього людства. Не заперечуючи цю тезу, зауважимо, що подібне тлумачення наразі не відповідає реаліям часу у повній мірі, адже для кожної окремої людини яка живе в зоні конфлікту, або у прифронтовій зоні право на мир, у першу чергу, означає шанс на безпеку та нормальне життя. Тож у даному дослідженні спробуємо визначити суб'єктів права на мир з огляду на ті трансформаційні процеси, що відбуваються у суспільстві та обґрунтувати свою позицію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Право на мир в науковій думці досліджувалося фрагментарно та в загальному контексті прав третього покоління, про що йдеться у роботах, наприклад, А. Бюлента, А. Демчук, Дж. Доннелі, Ч. Міка, Р. Тейтель, Р. Сінга, Р. Фалька та інші. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну даний напрямок дослідження актуалізувався, зокрема різні питання у зазначеному напрямку досліджували О. Богініч, Р. Губань, І. Іванків, Є. Ключова, Н. Оніщенко тощо. При цьому недостатньо розкритим та дискусійним серед науковців є питання суб'єкта права на мир: кожна окрема людина чи людство в цілому.

Метою статті є визначення та характеристика суб'єкта права на мир.

Виклад основного матеріалу. Одразу зауважимо, що питання дослідження суб'єктів права на мир має широкий спектр теоретичних і практичних обґрунтувань, адже, в першу чергу, сприяє правовій визначеності. Разом з тим, дослідження даного питання інтегрує юридичні, філософські, політичні, соціальні аспекти, дозволяючи комплексно аналізувати питання пов'язані з забезпеченням миру та безпеки. Таке дослідження допомагає формувати та удосконалювати правові інструменти для захисту прав людини (наприклад, створення механізмів мирного врегулювання конфліктів; розроблення жорстких санкційних норм, у разі порушення однією державою суверенітету іншої; допомога державам у процесі постконфліктного відновлення тощо).

Загалом право на мир розглядається у доктрині міжнародного права, а сама дефініція права на мир визначена у таких міжнародних документах як Статут ООН, Декларація про підготовку суспільств до життя в мирі 1978 р., Декларація про право народів на мир 1984 р., Декларація щодо встановлення ООН фактів у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 р. У всіх цих документах право на мир визначається як основна умова для розвитку суспільства. Важливою сходинкою до юридичного визнання права на мир було ухвалення Генеральною асамблеєю ООН Декларації про право на мир у 2016 році, у преамбулі якої визнається необхідність мирної освіти та культури, врегулювання спорів і конфліктів мирними засобами, а також зазначається, що мир є не просто відсутністю конфліктів, але й вимагає позитивного, динамічного, відкритого до участі процесу, в якому заохочується діалог і конфлікти вирішуються у дусі взаєморозуміння та співпраці, гарантується економічний розвиток. У першій статті цієї декларації проголошується, що кожен має право жити в мирі, в умовах заохочення та захисту всіх прав людини і повної реалізації розвитку [1]. Разом із тим, сучасні реалії робить його радше формальним та декларативним, аніж юридичним, адже жоден із документів не зміг перешкодити повномасштабному вторгненню РФ в Україну та стати каталізатором в утвердженні права на мир.

Варто зазначити, що в Декларації про право на мир в оригінальному варіанті дане право сформульоване як «right to enjoy peace» (право на користування миром), а не як було раніше «right to

реасе» (право на мир). Деякі дослідники вважають, що додавання слова «enjoy» змінює акценти, перетворюючи право на мир, скоріше, на уповноваження, а відтак – виводить його з каталогу прав людини [2, с. 28].

У глобальному масштабі, мир є фундаментальним для забезпечення стабільності у реалізації прав людини. Питання досягнення та забезпечення тривалого миру були предметом для обговорення відомих філософів та мислителів різних часів, які у переважній більшості трактували мир, як бажаний стан людства, де панує моральна досконалість. Так, зокрема Дж. Роулз у своїй концепції «справедливого миру», вважав, що справедливість і рівність є основою для мирного суспільства. І. Кант, який був прихильником демократичного управління та наголошував на необхідності дотримання прав людини відстоював ідею про те, що стійкий і справедливий мир можливий за допомогою створення міжнародного союзу держав, який би функціонував на основі поваги до законів та співпраці.

Також мир досліджував Г. Кельзен, зазначаючи, що це стан, який характеризується відсутністю насильства. На його думку, в організованому суспільстві абсолютна відсутність насильства неможлива, а тому війна має своєрідне постійне виправдання. Право слугує організації сили для умиротворення міжіндивідуальних відносин усередині держави й умиротворення держав на міжнародній арені. Насамкінець мир залежить від сили. Він писав, що якби після Другої світової війни територіальні претензії трьох або чотирьох великих держав були задоволені (за будь-яких умов?), була б можливість установаження міжнародного миру через міжнародне право [3].

Починаючи з середини ХХ століття право на мир «вийшло» за межі філософських роздумів, та знайшло нормативне втілення в ряді декларацій, які вище вже зазначались. При цьому його реальне забезпечення залишається головною метою міжнародного права, яка наразі недосягнута, адже наявні правові механізми виявились нездатними перешкодити актам воєнної агресії. Тому наразі практику обґрунтування порушення миру слід замінити необхідністю захисту прав людини, а першим етапом такого захисту має бути визнання за кожною окремою людиною права на мир та розроблення дієвих механізмів відповідальності за його порушення. Одним з аспектів такого забезпечення є безпекова складова, яка відіграє важливу роль у запобіганні конфліктам загалом та є необхідною умовою для відновлення постконфліктних регіонів (мова йде про повернення біженців, розмінування територій тощо).

Зазначимо, що наразі питання щодо визначення суб'єкта права на мир є доволі дискусійним у наукових колах. Відсутність єдності думок щодо цього питання не є ознакою малозначності цього права – швидше, доречно говорити про те, що концепція права на мир перебуває у стадії активного розвитку, саме тому її дослідження є надзвичайно актуальним для розвитку доктрини прав людини. Однак ухвалення Декларації про право на мир підіймає рівень дискусії з винятково теоретико-філософської до юридично визначеної з потенціалом до захисту цього права [4, с. 207].

Як вже було зазначено вище, класичне сприйняття права на мир лежить у площині прав третього покоління (тобто колективних прав), з тлумачення якого виходить що суб'єктом є людство в цілому (тобто суб'єкт колективний). Таку точку зору підтримує Є. Ключева, яка вважає, що головним суб'єктом цього права може бути лише людство, без поділу на групи за певними ознаками чи критеріями, а мир є однією з основних потреб не лише людини, особистості чи групи, а людства в цілому. Крім того право на мир є самостійним, особливим правом, що виходить з ідеї прав третього покоління, яке за умови існування безумовної політичної волі та чіткого юридичного обґрунтування, може бути забезпечене на глобальному рівні [4, с. 208].

Таку ж позицію підтримує Д. Белов, зазначаючи, що суб'єктом права на мир має визнаватися людство, тобто усі люди, адже тоді порушення цього права суперечитиме інтересам людства та захисту прав кожної людини. Вчений виходить із того, що в контексті визначення суб'єкта права на мир стає зрозумілим, що держави, які навіть не є сторонами конфлікту, відчувають наслідки цієї ситуації: економічні проблеми, наплив мігрантів, а також проблеми в комунікації. Звідси відповідним суб'єктом права на мир має визнаватися людство, оскільки тільки забезпечуючи мир у глобальному масштабі можна визнати, що кожна людина має також забезпечене право на мир. Порушення цього права на території однієї держави спричиняє непередбачувані наслідки далеко поза межами цієї держави, зокрема порушення окремих прав людини [5, с. 689].

Подібну точку зору висловлює і І. Іванків. Вчена виходить із тексту Декларації Генеральної Асамблеї ООН про право народів на мир 1984 року та Декларації Генеральної Асамблеї ООН від 1978 року про підготовку суспільств до життя в мирі. У першій ідеться про те, що мир має першочергове значення не тільки для матеріального добробуту і розвитку окремих країн, а й для повної реалізації прав людини й основних свобод, що досягнення міцного миру є основною умовою виживання людства. Тому також Декларація оголошує, що всі народи мають священне право на мир, а дотримання цього права є фундаментальним обов'язком кожної країни, що передбачає також ліквідацію загрози війни та усунення застосування сили в міжнародних суперечках й розв'язання їх мирними засоба-

ми. У другому ж документі вказується важлива ознака права на мир, а саме його належність різним поколінням людей. Ця ознака, з її точки зору, є принциповою ознакою прав третього покоління, що відрізняє їх від індивідуальних прав, які, як правило, згасають зі смертю людини [2, с. 29].

Деякі із зазначених вище аргументів щодо визнання суб'єктом права на мир усе людство коментує О. Богінич. Так, вчений зазначає, що вищевказані аргументи, не є коректними адже, передусім військові конфлікти попри їх, у більшості випадків, протиправність і аморальність, не завжди спричиняють негативні наслідки для всієї світової спільноти, оскільки інколи мають локальний характер (особливо це стосується випадків внутрішньодержавних конфліктів). Декларації, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН з питань підтримки миру, майже завжди посилаються, окрім прав народів на мир, на аналогічне право кожної особи. Наприклад, у Декларації ООН від 1978 року визнається невід'ємне право на життя в мирі, що належить людським особам і народам (nations) без будь-яких обмежень. І нарешті, останній аргумент також не є коректним з огляду на те, що право на мир, як і право на життя, належить живим незалежно від віку особам, тобто і молодим, і старим (різним поколінням людей) [6, с. 197].

На противагу зазначеним точкам зору (у яких суб'єктом права на мир є людство в цілому) існує інше розуміння окресленої проблематики. Так, зокрема Н. Оніщенко вважає, що право на мир можна і потрібно розглядати як таке, що має одночасно колективний та індивідуальний характер. Його основою належить визнати прагнення до досягнення згоди між державами та їх народами, між окремими громадянами та їх об'єднаннями всередині певного суспільства, прагнення до мирного врегулювання будь-яких конфліктних ситуацій на макро- і мікрорівнях. З цього випливає, що суб'єктами права на мир мають бути визнані не лише народи, нації або суспільства, а й окремі індивіди та їх об'єднання. Вчена підкреслює, що право людини на мир у загальній системі її прав і свобод потрібно розглядати як основоположне комплексне право, яке, власне, слід визнати першоосновним в ієрархічній будові системи прав людини [7, с. 54-55]. Таку ж точку зору поділяють і низка інших вчених, таких як О. Богінич, Р. Губань, С. Сунегін.

Таку точку зору підтримуємо і ми та виходимо з таких позицій: 1) будь-які основоположні права людини (право на життя, безпеку, недоторканність, честь і гідність) можуть бути забезпечені виключно за наявності миру. Виходячи з цього є логічним закріплення права кожної людини на мир на конституційному рівні, як необхідна умова для забезпечення інших прав людини; 2) визнання за кожною людиною права на мир стане юридичним бар'єром для дій з боку самої держави, що можуть спричинити агресію чи насильство (наприклад як було під час революції гідності) та сприятиме розвитку політики мирного врегулювання конфліктів як всередині держави так і на міжнародній арені; 3) визнання за кожною особою права на мир дозволить встановити особливий захист для кожної людини, що постраждала чи може постраждати у збройному конфлікті, сприятиме відновленню прав жертв агресії через міжнародні суди та трибунали; 4) закріплення права кожної окремої людини на мир сприятиме внутрішньодержавній та міжнародній стабільності, співробітництву та всебічному стійкому розвитку. Зауважимо, що аби запобігти майбутнім масовим звірствам, таке закріплення повинно містити чіткі та дієві механізми захисту шляхом оснащення установ для реалізації основних прав людини та функціонування відповідно до демократичних принципів.

У зазначеному контексті наголосимо про фактичну неможливість притягнення держави-порушника до міжнародно-правової відповідальності за невиконання умов міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких вона надала. В рамках ООН діє Міжнародний Суд ООН, який відповідно до його Статуту відносить до своєї юрисдикції справи, що будуть передані йому сторонами, або питання, спеціально передбачені Статутом та іншими міжнародними договорами. Механізм примусового виконання рішень Міжнародного суду згідно п. 2 ст. 94 Статуту ООН зводиться до можливості звернення до Ради Безпеки ООН, яка в свою чергу, якщо визнає це за необхідне, може надати рекомендації або ухвалити рішення про вжиття заходів для приведення рішення у виконання [8]. Прикладом недостатньої дієвості даної установи є, зокрема, Рішення Суду ООН по справі «Застосування Міжнародної конвенції щодо боротьби з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції щодо подолання усіх форм расової дискримінації (Україна проти рф)», яке було оголошено 31 січня 2024 року. Суд встановив, що рф своїми діями та бездіяльністю порушила обидві конвенції. Суд частково визнав порушення, які Україна вказала у позовній заяві, без зобов'язань щодо стягнення з рф компенсації. Щодо порушення Міжнародної конвенції щодо боротьби з фінансуванням тероризму, то з п'яти пунктів-статей позову України Суд ООН підтримав звинувачення лише за одним - визнав бездіяльність рф у тому, що системно не розслідувала ймовірні злочини щодо фінансування тероризму [9].

Захист людей та сприяння миру – два ключові завдання сучасної юридичної практики. З одного боку, практика прав людини є одним із найважливіших сучасних правових феноменів не лише тому, що вона стосується захисту окремих людей і, відтак, є значущою та доречною *per se*, а й тому, що згідно з тезою про нерозривність конституційних прав і прав людини, вона відображає

найважливіші зобов'язання суб'єктів права (держав, але не тільки) на національному та міжнародному рівнях [10].

Сучасні загрози миру (тероризм, кібербезпека) змінюють поняття суб'єктів права на мир. Приватні військові компанії та корпорації стали новими «гравцями», які впливають на мир і безпеку. Зауважимо, що приватні військові компанії можуть мати як позитивні так і негативні аспекти у контексті забезпечення миру. Позитивний аспект може виявлятися в їх участі у миротворчих місіях чи гуманітарних організаціях у зонах бойових дій. Негативний – полягає у відсутності належного правового регулювання як на міжнародному так і національному рівнях, що може призвести до порушень прав людини. Тому сьогодні є гостра необхідність у правовому регулюванні такої діяльності з метою мінімізації їхнього негативного впливу на стабільність та мир у світі. Першим кроком до упорядкування діяльності приватних військових компаній може стати розроблення та ухвалення єдиних стандартів такої діяльності на міжнародному рівні; встановлення чітких механізмів відповідальності за порушення; посилення громадського та міжнародного моніторингу за діяльністю приватних військових компаній тощо.

Ще одним аспектом для забезпечення безпеки та встановлення тривалого миру є подальше впровадження та верховенства права, яке незважаючи на всі виклики, на міжнародному і національному рівнях продовжується. І важливо щоб його подальшого становлення та поширення, право діяло в межах відновлення та збереження миру. Зрозуміло, що лише політичних та економічних угод недостатньо для забезпечення міцного миру, він повинен бути встановлений на основі людяності, моральності та солідарності. Для цього потрібно підвищувати правову культуру населення, розвивати правову освіту, поширювати застосування медіації та мирних діалогів, тобто гарантувати дотримання прав не тільки, радше сказати не стільки, примусом, а й переконанням.

Таким чином, можна сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**.

Право на мир це основоположне комплексне право, яке, слід визнати першоосновним в ієрархічній будові системи прав людини. Суб'єктами права на мир мають бути визнані не лише народи, нації або суспільства, а й окремі індивіди та їх об'єднання. Чітке визначення суб'єктів права на мир дозволить встановити відповідальність за порушене право та сформувати дієві правові механізми його захисту.

Приватні військові компанії та корпорації стали новими «гравцями», які впливають на мир і безпеку. Відтак подібна діяльність повинна бути упорядкована на рівні імперативних норм міжнародного права шляхом розроблення та ухвалення єдиних стандартів такої діяльності на міжнародному рівні; встановлення чітких механізмів відповідальності за порушення; посилення громадського та міжнародного моніторингу за діяльністю приватних військових компаній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Declaration on the Right to Peace. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/189>.
2. Іванків І. Право людства на мир як умова дотримання прав людини. *Наукові записки НаУК-МА*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 200. С. 27–31.
3. Kelsen Hans. *Peace through Law*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1944. 3–7.
4. Ключова Є.М., Соловйова Ю.О. Мир як право: особливості визначення та забезпечення. *Dictum factum*. 2023. № 1(13). С. 204–210.
5. Белов Д.М., Сухан І.С. Право на мир: сучасні підходи до праворозуміння. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 687–691. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/291025/284658>. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.122>.
6. Богиніч О.Л. Право на мир у парадигмі колективного та індивідуального суб'єктів: дуалізм підходів. *Альманах права*. 2023. № 14. С. 195–200.
7. Оніщенко Н.М. Правова політика як складова євроінтеграційної політики України: виклики, загрози, перспективи (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 15 травня 2024 року). *Вісник Національної академії наук України*. 2024. № 7. С. 51–61. URL: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/4835/4573>.
8. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
9. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Press Release No. 2024/8 31 January 2024. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-pre-01-00-en.pdf?__cf_chl_rt_tk=__VCbFwMpSAY2wCAEnyJt0_2XIPL3VJrU30ycdG2TGUC-1711015557-0.0.1.1-1791.
10. Jeremy Waldron, "Human Rights: A Critique of the Raz/Rawls Approach," Public Law & Legal Theory Research Paper Series, New York University School of Law, June 2013, Working paper no. 13–32.